

Διαπολιτισμική επάρκεια και ετοιμότητα των εκπαιδευτικών

Παντελής Γεωργογιάννης, Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Πατρών

Για να γίνει κατανοητό τι εννοούμε με τον όρο διαπολιτισμική επάρκεια και ετοιμότητα του εκπαιδευτικού θα πρέπει πρώτα να αναλύσουμε τι εννοούμε με τον όρο εκπαιδευτική επάρκεια και εκπαιδευτική ετοιμότητα του εκπαιδευτικού της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης γενικά, αλλά και συγκεκριμένα..

Γενικά, όσον αφορά τη θεωρητική, την επιστημονική, τη μεθοδολογική κατάρτιση αλλά και ειδικά όσον αφορά συγκεκριμένες δεξιότητες που πρέπει να κατέχει για τη διδασκαλία συγκεκριμένων γνωστικών αντικειμένων, όπως για παράδειγμα τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε Έλληνες μαθητές του δημοτικού σχολείου στην Ελλάδα

1. Εκπαιδευτική επάρκεια του εκπαιδευτικού[i]

Θεωρητικά, ο Έλληνας εκπαιδευτικός που φοίτησε σε μια Παιδαγωγική Ακαδημία ή ένα Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης και εφάρμοσε τα αντίστοιχα προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών παλαιότερα ή των Παιδαγωγικών Τμημάτων θεωρείτο και θεωρείται εκπαιδευτικά επαρκής για να ανταποκριθεί στο έργο του στο δημοτικό σχολείο σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα. Αυτό σημαίνει πως η επάρκεια έπαιρνε διαφορετικό περιεχόμενο ανάλογα με τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες.

Η εκπαιδευτική επάρκεια ενός εκπαιδευτικού πιστοποιείται με την απόκτηση του πτυχίου ενός συγκεκριμένου τμήματος στο οποίο σπούδασε, στην περίπτωση μας, ενός Παιδαγωγικού Τμήματος.

Η εκπαιδευτική επάρκεια και εκπαιδευτική ετοιμότητα χρησιμοποιούνται συνήθως με ταυτόσημο περιεχόμενο. Και αυτό γιατί ο εκπαιδευτικός κατά τη διάρκεια της κατάρτισής του έπρεπε να έχει αποκτήσει όλες εκείνες τις δεξιότητες και γνώσεις που απαιτούνται για να ασκήσει το εκπαιδευτικό του έργο. Για μας οι έννοιες εκπαιδευτική επάρκεια και εκπαιδευτική ετοιμότητα έχουν διαφορετικό περιεχόμενο, γιατί εκπροσωπούν διαφορετικούς χώρους γνώσεων, όπως θα δείξουμε στην πορεία.

Η εκπαιδευτική επάρκεια περιλαμβάνει τις σπουδές, την κατάρτιση που αποκτά ο υποψήφιος εκπαιδευτικός κατά τη διάρκειά τους και το παρεχόμενο πτυχίο, το οποίο τελικά προσδιορίζει την επάρκειά του και που μπορεί να θεωρηθεί ως ένα βαθμό «πλήρης». Η πρακτική άσκηση και η μετουσίωση των γνώσεών του στην εφαρμοσμένη εκπαιδευτική διαδικασία που ουσιαστικά καθορίζει και την εκπαιδευτική ετοιμότητά του είναι ανεπαρκής ή παντελώς ανύπαρκτη.

Από τα όσα μέχρι τώρα λέχτηκαν γίνεται σαφές πως επαρκής είναι ο εκπαιδευτικός που απέκτησε πτυχίο του τμήματος στο οποίο σπούδασε. Εάν λοιπόν ο Έλληνας εκπαιδευτικός μετά την απόκτηση πτυχίου είναι εκπαιδευτικά επαρκής τίθεται το ερώτημα τότε ένας εκπαιδευτικός μπορεί να θεωρηθεί εκπαιδευτικά έτοιμος;

2. Εκπαιδευτική ετοιμότητα του εκπαιδευτικού[ii]

Ενώ λοιπόν ο εκπαιδευτικός είναι, θεωρητικά τουλάχιστον, εκπαιδευτικά επαρκής με την απόκτηση ενός πτυχίου από οποιοδήποτε Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης ή άλλο Πανεπιστημιακό Τμήμα που καταρτίζει εκπαιδευτικούς, μένει να δείξουμε αν η εκπαιδευτική του ετοιμότητα ανταποκρίνεται σε αυτό που πρέπει να κατέχει ο Έλληνας εκπαιδευτικός από πλευράς κυρίως δεξιοτήτων και εφαρμογής της θεωρητικής επάρκειάς του στην πράξη, έτσι ώστε να θεωρείται με την αποφοίτησή του και εκπαιδευτικά έτοιμος. Αυτό μπορούμε να το διαπιστώσουμε αν διατρέξουμε τα προγράμματα σπουδών των Παιδαγωγικών Τμημάτων από τα οποία μπορούμε και να αντλήσουμε αυτές τις πληροφορίες.

Θα αναφερθούμε μόνο στις προβλέψεις που κάνει ο Οδηγός Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών σχετικά με την πρακτική άσκηση των φοιτητών του και άρα με την προετοιμασία της εκπαιδευτικής τους ετοιμότητας για την άσκηση του εκπαιδευτικού τους έργου με την ανάληψη υπηρεσίας στο σχολείο.

Οι πρακτικές ασκήσεις [iii]

4ο εξάμηνο

Διδακτική Φυσικών Επιστημών

5ο εξάμηνο
Μαθήματα
Διδακτική γλωσσικών μαθημάτων
6ο εξάμηνο
Μαθήματα: Διδακτική μαθηματικών
7ο εξάμηνο
Στοχαστοκριτική διδασκαλία: Θεωρία και πράξη
8ο εξάμηνο
Μάθημα: Πρακτικές ασκήσεις

Οι φοιτητές του τέταρτου έτους πραγματοποιούν κατά το εαρινό εξάμηνο κάθε ακαδημαϊκού έτους πρακτικές ασκήσεις στα σχολεία της περιοχής των Πατρών με γενική επίβλεψη της Επιτροπής πρακτικών ασκήσεων.

Εκπόνηση του Project
Πραγματοποίηση εργαστηρίου

Συμπέρασμα

Είναι φανερό ότι τα Παιδαγωγικά Τμήματα αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στην οργάνωση των πρακτικών ασκήσεων των φοιτητών για το λόγο ότι οι παράγοντες που τις επηρεάζουν δεν είναι σταθερές με αποτέλεσμα να επικρατεί πάντα σύγχυση και αμφιβολία μέχρι την τελευταία στιγμή για το ποια μορφή θα πάρουν και ποια θα είναι η έκτασή τους.

Λίγο πολύ το ίδιο συμβαίνει σε όλα τα Παιδαγωγικά Τμήματα της Ελλάδας. Το ίδιο θα συμβαίνει και στο μέλλον αν δε βρεθεί ένα κοινό πλαίσιο για όλα τα Παιδαγωγικά Τμήματα της χώρας που θα επιλέγει και θα σταθεροποιεί τους παράγοντες που επηρεάζουν την οργάνωση των πρακτικών ασκήσεων ανάλογα πάντοτε με τον αριθμό των φοιτητών του τμήματος, χωρίς αυτό να σημαίνει πως από την οργάνωση των πρακτικών ασκήσεων, όσο άρτια και να είναι, θα λυθεί το πρόβλημα της ετοιμότητας των εκπαιδευτικών.

Αυτό θα επιτευχθεί εάν τα τμήματα καθορίσουν επακριβώς τις ανάγκες τους, προτείνουν τους τρόπους και αναζητήσουν τους φορείς που μπορούν να συμμετέχουν σε μια πιο ολοκληρωμένη οργάνωση των πρακτικών ασκήσεων και εάν το Υπουργείο Παιδείας ανταποκριθεί σε μια σταθερή και αιτιολογημένη έκθεση των Παιδαγωγικών Τμημάτων σχετικά με τους εκπαιδευτικούς που πρέπει να αναλαμβάνουν τις πρακτικές ασκήσεις των φοιτητών.

Η πρακτική, όμως, άσκηση κατά τη διάρκεια της φοίτησης στο Παιδαγωγικό Τμήμα δίνει τη δυνατότητα στο φοιτητή να ανταποκριθεί μέχρι ένα βαθμό στο εκπαιδευτικό του έργο. Απομένει, όμως, να συμπληρωθεί «εσφαλμένα κατά την άποψή μου» με την εμπειρία την οποία θα αποκτήσει ασκώντας το διδακτικό του έργο .

Εσφαλμένα γιατί, ενώ θα έπρεπε η εκπαιδευτική του ετοιμότητα να ολοκληρώνεται κατά τα δύο έτη που θα έπρεπε να λειτουργεί ως δόκιμος εκπαιδευτικός με ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα, δηλαδή, πλήρες ωράριο απασχόλησης κατά το ήμισυ στην τάξη και κατά το ήμισυ σε σχετικά σεμινάρια τελειοποίησης των δεξιοτήτων του για να γίνει εκπαιδευτικά έτοιμος με βάση και τις εμπειρίες του ως δόκιμου εκπαιδευτικού, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, οπότε αφήνεται ο εκπαιδευτικός αβοήθητος να τελειοποιήσει την ετοιμότητά του τη στιγμή μάλιστα που μεγάλα χρηματικά ποσά καταναλώνονται σε ανούσια και αναποτελεσματικά σεμινάρια επιμόρφωσης κλπ.

Αλλά και αν ακόμα η πρακτική άσκηση κατά τη διάρκεια των σπουδών του ήταν αρκετή, πάλι δεν θα ήταν εκπαιδευτικά έτοιμος αφού θα είχε άλλες σημαντικές ελλείψεις απαραίτητες, όμως, για να θεωρηθεί εκπαιδευτικά έτοιμος.

Αυτό γιατί η εκπαιδευτική ετοιμότητα ενός εκπαιδευτικού, εκτός από τη διδακτική, έχει σχέση με παραμέτρους όπως η γνώση του σχολικού περιβάλλοντος, η γνώση των σχέσεων με τους εκπαιδευτικούς συναδέλφους στο σχολικό περιβάλλον, οι σχέσεις με τον διευθυντή του σχολείου, οι σχέσεις με τους σχολικούς συμβούλους, με τις σχολικές υπηρεσίες, οι σχέσεις με τους συλλόγους των γονέων και κηδεμόνων καθώς επίσης και με τις εφαρμογές των νομικών πλαισίων που διέπουν την εκπαίδευση.

Ανεπαρκής είναι ακόμη και για άλλους λόγους, όπως, για παράδειγμα, από την άγνοια της αντίστοιχης νομοθεσίας που διέπει τις παραπάνω παραμέτρους και τα σχετικά αναλυτικά προγράμματα μέσω των οποίων θα συμπληρώσει την εκπαιδευτική ετοιμότητα που δεν απέκτησε κατά την διάρκεια των σπουδών του και που απαιτούνται για να είναι εκπαιδευτικά έτοιμος.

Όλα αυτά, όμως, είναι θέματα και παράμετροι που θα αποκτηθούν, σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα, αποκλειστικά εμπειρικά κατά την διάρκεια της υπηρεσίας, με αποτέλεσμα να δαιμονίζεται σε μεγάλο βαθμό ο τύπος του παραδοσιακού εκπαιδευτικού που τελειοποιήθηκε από την εμπειρία των προηγούμενων γενιών και όχι σύμφωνα με τα πορίσματα της επιστήμης και τις απαιτήσεις των καιρών.

2.1 Πώς πρέπει, όμως, ένας εκπαιδευτικός να αποκτά μια ολοκληρωμένη εκπαιδευτική ετοιμότητα;

Ο κάθε πρωτοδιόριστος εκπαιδευτικός θα πρέπει να προσλαμβάνεται με πλήρες ωράριο. Το πενήντα τοις εκατό του ωραρίου του με βάση συγκεκριμένο πρόγραμμα θα καλύπτεται στην τάξη παρέχοντας διδακτικό έργο.

Οι υπόλοιπες ώρες θα καλύπτονται με τη συμμετοχή του σε συγκεκριμένα εκπαιδευτικά σεμινάρια που κάθε φορά το αντικείμενό τους θα είναι ανάλογο με τα μαθήματα που διδάσκει ο εκπαιδευτικός στο σχολείο .

Για παράδειγμα, όλοι οι δόκιμοι εκπαιδευτικοί μιας πόλης μέχρι ενός συγκεκριμένου αριθμού, αφού διδάσκουν για παράδειγμα το πρώτο δίωρο της ημέρας σε συγκεκριμένη τάξη το μάθημα της γλώσσας σε διάφορα σχολεία θα παρακολουθήσουν ακολούθως συγκεκριμένο σεμινάριο που θα αφορά τη διδασκαλία της γλώσσας στη συγκεκριμένη τάξη. Έτσι θα μπορέσουν να συνδυάσουν τις γνώσεις από τις σπουδές τους με τις παρατηρήσεις και τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά τη διδακτική διαδικασία στην τάξη. Με τον τρόπο αυτό θα συζητούνται όλα τα προβλήματα και τα ερωτήματα που ανακύπτουν στους δόκιμους εκπαιδευτικούς και οι ίδιοι θα αφομοιώνουν ό,τι πιο μοντέρνο υπάρχει στη διδακτική διαδικασία αλλά και ό,τι καλύτερο από την εμπειρία των εν ενεργεία εκπαιδευτικών.

Με τον τρόπο αυτό και με τη βοήθεια της βιβλιογραφίας, των ειδικών στα συγκεκριμένα μαθήματα, αλλά και με τις προσωπικές του εμπειρίες, τόσο στην εκπαιδευτική διαδικασία όσο και στις σχέσεις του με τους συναδέλφους εκπαιδευτικούς, το διευθυντή, τους μαθητές γενικότερα, τους γονείς και κηδεμόνες κλπ θα δίνεται η δυνατότητα στον εκπαιδευτικό να εμβαθύνει σε θέματα που αφορούν τις παραπάνω παραμέτρους παρακολουθώντας όλα αυτά τα ειδικά σεμινάρια επιμόρφωσης με συγκεκριμένα κάθε φορά γνωστικά αντικείμενα και πάντα μετά από την προσωπική εφαρμογή. Μερικά τέτοια σεμινάρια θα μπορούσαν να είναι κάποια σεμινάρια ειδικής διδακτικής διαφόρων σχολικών μαθημάτων, αλλά και μαθημάτων σχολικής διοίκησης, ανάλυσης της συμπεριφοράς των παιδιών και ό,τι άλλο έχει σχέση με την γενικότερη εικόνα του ρόλου του εκπαιδευτικού. Παράλληλα, θα παρέχεται η δυνατότητα στον εκπαιδευτικό να συμμετέχει σε όλες τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες του σχολείου, όπως για παράδειγμα τακτικές γενικές συνελεύσεις των εκπαιδευτικών του σχολείου του, εκδηλώσεις, εκδρομές με τους μαθητές, κ.λ.π.

Έτσι, μετά τη λήξη της διετούς αυτής διδακτικής εμπειρίας και εκπαιδευτικής επιμόρφωσης ο «δόκιμος εκπαιδευτικός[iv]» θα είναι ολοκληρωμένος εκπαιδευτικός, πραγματικά εκπαιδευτικά έτοιμος να αναλάβει τα καθήκοντά του για να ανταποκριθεί στο διδακτικό του έργο σε Έλληνες και ελληνόφωνους μαθητές.

Με όσα μέχρι τώρα λέχτηκαν, έγινε νομίζω σαφές τι εννοούμε με τους όρους εκπαιδευτική επάρκεια και εκπαιδευτική ετοιμότητα του Έλληνα εκπαιδευτικού που έχει ως στόχο να διδάξει σε ελληνικό σχολείο της Ελλάδας με ελληνικό αναλυτικό πρόγραμμα, σε ελληνόφωνους μαθητές, σε Έλληνες μαθητές που γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα, που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν, δηλαδή, σε ελληνόγλωσσο περιβάλλον.

Μετά από αυτά τίθεται το ερώτημα: ο εκπαιδευτικά επαρκής αλλά και ο εκπαιδευτικά έτοιμος εκπαιδευτικός για το ελληνικό σχολείο της Ελλάδας είναι και διαπολιτισμικά επαρκής αλλά και διαπολιτισμικά έτοιμος ;

Το ερώτημα της διαπολιτισμικής ετοιμότητας και επάρκειας προκύπτει τόσο από την ύπαρξη της ομογένειας και τα αιτήματά της για διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού όσο και από την ύπαρξη παλιννοστούντων, αλλοδαπών, οικονομικών προσφύγων και μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επιθυμία τους να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία, έτσι ώστε να γίνουν συναγωνιστικοί ως μαθητές, ανταγωνιστικοί ως πολίτες και να συμβάλουν έτσι στη συνοχή αλλά και στην πρόοδο της ελληνικής κοινωνίας.

Το ερώτημα αυτό θα προσπαθήσουμε να το σκιαγραφήσουμε στη συνέχεια για να δούμε πόσο ο εκπαιδευτικός που καλείται να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιουργούνται από τους αλλόγλωσσους μαθητές που υπάρχουν στην Ελλάδα είναι διαπολιτισμικά επαρκής και διαπολιτισμικά έτοιμος να αναλάβει αυτό το έργο.

3. Διαπολιτισμική επάρκεια και διαπολιτισμική ετοιμότητα

3.1 Πότε ένας εκπαιδευτικός είναι διαπολιτισμικά επαρκής;

Μέχρι τώρα προσπαθήσαμε να δείξουμε πώς ο Έλληνας εκπαιδευτικός αποκτά μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος την εκπαιδευτική του επάρκεια καθώς και την εκπαιδευτική του ετοιμότητα, έτσι ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του στο ελληνικό σχολείο.

Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τον διαπολιτισμικά επαρκή εκπαιδευτικό. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να παρουσιάσουμε κατ' αρχήν τις δυνατότητες που έχει ο εκπαιδευτικός μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα να είναι και διαπολιτισμικά επαρκής.

Είναι γνωστό ότι η διαπολιτισμική επιστήμη έχει εμφανιστεί με διάφορα ονόματα κατά τη διάρκεια των δεκαετιών '70 και '80 για να γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη τη δεκαετία του '90 και

μέχρι σήμερα. Επομένως, πρόκειται για ένα νέο γνωστικό αντικείμενο που άρχισε να αναπτύσσεται κυρίως στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, στη βόρεια Αμερική και στην Αυστραλία.

Η εμφάνισή της στην Ελλάδα έγινε στο τέλος της δεκαετίας του '80 κυρίως σε σχέση με τους παλιννοστούντες ομογενείς από διάφορες χώρες του κόσμου. Λόγω των πολιτικών αλλαγών του 1990 και την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού μεταναστών, οικονομικών προσφύγων κλπ προς την Ελλάδα, εξαιτίας του γεγονότος ότι η Ελλάδα από χώρα μετανάστευσης γίνεται χώρα υποδοχής μεταναστών και κατά συνέπεια λόγω των προβλημάτων που προέκυψαν στο εκπαιδευτικό μας σύστημα από αυτές τις πληθυσμιακές μετακινήσεις ήρθε στο προσκήνιο το θέμα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Τι γίνεται όμως με την κατάρτιση των εκπαιδευτικών στο χώρο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης;

Αν θελήσουμε να παρουσιάσουμε την κατάρτιση των εκπαιδευτικών μας στο χώρο της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και από εκεί να διαπιστώσουμε την επάρκειά τους στο χώρο αυτό πρέπει να χωρίσουμε τους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ανάλογα με την κατάρτισή τους σε δύο κατηγορίες:

α) Στους εκπαιδευτικούς που αποφοίτησαν πριν τις αρχές της δεκαετίας του '90 από τα Παιδαγωγικά Τμήματα και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και οι οποίοι τώρα βρίσκονται στην υπηρεσία, ασκούν δηλαδή τα εκπαιδευτικά τους καθήκοντα .

β) Στους εκπαιδευτικούς που αποφοίτησαν μετά τις αρχές της δεκαετίας του '90 και εν μέρει ασκούν τα εκπαιδευτικά τους καθήκοντα αφού ένα μέρος αυτών πιθανώς δεν έχει ακόμη διοριστεί .

Όπως αναφέραμε παραπάνω, ο Έλληνας εκπαιδευτικός που προορίζεται για το ελληνικό δημοτικό σχολείο και για Έλληνες μαθητές αποκτά την επάρκειά του μέσα από τις σπουδές του στα παιδαγωγικά τμήματα . Πώς, όμως, ο ίδιος εκπαιδευτικός θα αποκτήσει και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και επάρκειά του για να μπορέσει να ανταποκριθεί σε καταστάσεις διαπολιτισμικής πρακτικής και διδασκαλίας;

Αν επιδιώξουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό τότε θα χωρίσουμε τους εκπαιδευτικούς σε δύο μεγάλες κατηγορίες

A) Στους εκπαιδευτικούς που καλούνται να ασκήσουν διαπολιτισμική εκπαίδευση και να διδάξουν την ελληνική γλώσσα στον ελλαδικό χώρο και

B) στους εκπαιδευτικούς που καλούνται να ασκήσουν διαπολιτισμική εκπαίδευση και να διδάξουν την ελληνική γλώσσα στους ομογενείς αλλά και στους ελληνόφωνους αλλοδαπούς του εξωτερικού.

3.2 Τι πρέπει να γνωρίζει ο διαπολιτισμικά επαρκής εκπαιδευτικός;

Οι δύο παραπάνω ομάδες πρέπει να έχουν κοινές αλλά και διαφορετικές γνώσεις κατά την άποψή μας που θα τους προσδώσουν καταρχήν τη διαπολιτισμική εκπαιδευτική επάρκεια που απαιτείται. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε στην πρότασή μας τόσο τους κοινούς γνωστικούς χώρους όσο και τις διαφορετικές γνώσεις που πρέπει να έχουν σε διαφορετικούς γνωστικούς χώρους.

Σύμφωνα με την πρόταση μας, οι εκπαιδευτικοί τόσο εκείνοι που θα αναλάβουν έργο στην ημεδαπή όσο και εκείνοι που θα προσφέρουν διαπολιτισμικό και διδακτικό έργο στην αλλοδαπή θα πρέπει να παρακολουθήσουν και να εμβαθύνουν σε συγκεκριμένους γνωστικούς χώρους, κοινούς για τις δύο κατηγορίες εκπαιδευτικών, ενώ θα υπάρχουν και ειδικά μαθήματα για την κάθε κατηγορία[v].

Κοινοί γνωστικοί χώροι

1. Διεθνή Μεταναστευτικά ρεύματα
2. Ελληνικά Μεταναστευτικά ρεύματα: Αφρική – Λατινική Αμερική – Αυστραλία
3. Ελληνικά Μεταναστευτικά ρεύματα :Πόντος –Ε.Σ.Σ.Δ.
4. Ελληνικά Μεταναστευτικά ρεύματα: Αμερική – Δυτική Ευρώπη- Κάτω Ιταλία
5. Διγλωσσία και Δίγλωσση εκπαίδευση
6. Πολυπολιτισμική εκπαίδευση: μοντέλα και αναλυτικά προγράμματα
7. Διδακτικές μέθοδοι για τα Ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα και βασικές παράμετροι για τη συγγραφή διδακτικού υλικού
8. Διδακτική της Νέας Ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας και μέθοδοι διδασκαλίας – κριτική των μεθόδων και πρακτικές εφαρμογές
9. Κοινωνιογλωσσολογία
10. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και μοντέλα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Μαθήματα για τους εκπαιδευτικούς που προορίζονται να διδάξουν στο εξωτερικό :

1. Διαχρονική παρουσίαση του νομοθετικού πλαισίου για την εκπαίδευση Ελλήνων μαθητών στο εξωτερικό
2. Μορφωτικά προγράμματα Ελλάδας με χώρες του εξωτερικού μέχρι το 1980
3. Μορφωτικά προγράμματα Ελλάδας με χώρες του εξωτερικού από το 1980 μέχρι και σήμερα.
4. Μορφές οργάνωσης των μαθημάτων ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού στις διάφορες χώρες του εξωτερικού
5. Εκπαιδευτική νομοθεσία και πολιτική των χωρών υποδοχής και διαβίωσης των ομογενών στις χώρες του εξωτερικού
6. Πολιτική των συγκεκριμένων χωρών στην ελληνική γλώσσα και στον πολιτισμό, ανεξάρτητα από την ύπαρξη ομογενών ή όχι
7. Πολιτισμικά χαρακτηριστικά των χωρών που διαμένουν οι ομογενείς στο εξωτερικό
8. Μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο εξωτερικό

Μαθήματα για τους εκπαιδευτικούς του εσωτερικού:

1. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και σχολικό περιβάλλον
2. Εφαρμογές μοντέλων εκπαίδευσης μειονοτικών ομάδων μαθητών
3. Θέματα ταυτότητας σε πληθυσμούς μεταναστών και μειονοτικές ομάδες
4. Διαχρονική παρουσίαση του νομοθετικού πλαισίου για την εκπαίδευση αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών στην Ελλάδα
5. Μέθοδοι διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας σε πολυεθνικές ομάδες
6. Δυσκολίες των αλλοδαπών μαθητών για την εκμάθηση της νέας ελληνικής γλώσσας
7. Πολιτισμικά χαρακτηριστικά των μειονοτήτων και των αλλοδαπών πληθυσμών στην Ελλάδα
8. Μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο εσωτερικό

Απ' όσα μέχρι τώρα λέχτηκαν σχετικά με τη διαπολιτισμική επάρκεια των εκπαιδευτικών που ασχολούνται με την άσκηση διαπολιτισμικού έργου στα ελληνικά σχολεία, στις τάξεις υποδοχής, σε φροντιστηριακά μαθήματα, στην ενισχυτική διδασκαλία και σε μαθητές στην κανονική τάξη, φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί δεν διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα για να ασκήσουν αυτό το έργο.

Ό,τι σήμερα γίνεται στον ελλαδικό χώρο σχετικά με τους αλλοδαπούς, τους Έλληνες παλιννοστούντες, τους οικονομικούς πρόσφυγες, τους μειονοτικούς πληθυσμούς γίνεται εμπειρικά και μόνο. Το εκπαιδευτικό μας σύστημα, δυστυχώς, δεν είναι σε θέση σύμφωνα με τα ισχύοντα προγράμματα να ανταποκριθεί στη μεγάλη αυτή απαίτηση για ανώδυνη ένταξη όλων αυτών των πληθυσμών στο ελληνικό σχολείο, στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και στην ελληνική κοινωνία ευρύτερα.

Αν, λοιπόν, τοποθετήσουμε όλους αυτούς τους πληθυσμούς στο περιθώριο της ελληνικής κοινωνίας τότε μπορεί κανείς να αντιληφθεί το μέγεθος αυτής της πολιτικής, ταυτόχρονα, όμως και το μέγεθος του προβλήματος για το ελληνικό σχολείο, για την ένταξη των ίδιων και τη συμβίωσή τους με τους γηγενείς πληθυσμούς.

Η κοινωνική συνοχή σε μια πολιτεία δεν επιτυγχάνεται με τη δημιουργία περιθωρίων αλλά με τις δυνατότητες συμμετοχικής δράσης που προσφέρει αυτή σε όλα τα μέλη της ανεξαρτήτως χρώματος, φυλής, γλώσσας, προέλευσης ή πολιτισμικής διαφοράς και προέλευσης. Συμμετέχω, συναινώ σε μια κοινωνία σημαίνει πρακτικά μπορώ να λειτουργώ ανταγωνιστικά ως άτομο, έχω στη διάθεση μου βασικές προϋποθέσεις που μου δίνουν τη δυνατότητα να λειτουργώ συμμετοχικά και να μη περιθωριοποιούμαι.

Έτσι ταυτίζομαι με προσωπικά δεδομένα και προσωπικές προσπάθειες συμμετοχικής διαδικασίες στα πλαίσια της κοινωνίας και όχι περιθωριακών διαδικασιών στα πλαίσια του περιθωρίου.

Αυτό, όμως, δεν μπορεί να επιτευχθεί με πρόχειρα, ελλιπή, προσανατολισμένα στο παρελθόν και αναποτελεσματικά προγράμματα για τους πληθυσμούς αυτούς στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Είναι προς το συμφέρον της ελληνικής πολιτείας και της ελληνικής κοινωνίας να ελέγξει τον αριθμό των εισερχομένων αλλοδαπών από τη μια πλευρά και από την άλλη να καταβάλει κάθε προσπάθεια έτσι ώστε τα άτομα αυτά να είναι χρήσιμα για τον εαυτό τους και για την ελληνική κοινωνία.

Είναι προς το συμφέρον της ελληνικής πολιτείας τα παιδιά της πρώτης και δεύτερης γενιάς αλλοδαπών και μειονοτικών πληθυσμών να μάθουν πολύ καλά την ελληνική γλώσσα έτσι ώστε να μπορούν να λειτουργήσουν συναγωνιστικά με τους Έλληνες συμμαθητές τους στην

ελληνόγλωσση τάξη και να μπορούν να ανταποκριθούν και να εξελιχθούν στα πλαίσια του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Είναι, επίσης, προς το συμφέρον της ελληνικής πολιτείας όλοι οι αλλοδαποί μαθητές που βρίσκονται στην Ελλάδα να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα, τη γλώσσα της χώρας προέλευσής τους για διάφορους λόγους, κυρίως όμως για τους παρακάτω:

A) Γιατί γνωρίζοντας οι μαθητές την γλώσσα της χώρας προέλευσης στηρίζουν σε αυτή την εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας, δηλαδή της ελληνικής, αφού η διαδικασία εκμάθησης οποιασδήποτε δεύτερης ή ξένης γλώσσας στηρίζεται πάντοτε στις αρχές και τις προϋποθέσεις της πρώτης.

B) Γιατί από τη μια τα άτομα αυτά διατηρούν δεσμούς με τις χώρες αυτές, πράγμα που είναι υγιές, από την άλλη γιατί είναι πιο οικονομική εκπαιδευτική επένδυση, αφού θα είναι χρήσιμοι για την ενίσχυση μεικτών επιχειρήσεων της Ελλάδας με τις χώρες προέλευσης.

Γ) Γιατί σε περίπτωση που τα άτομα αυτά επιστρέψουν στις χώρες από τις οποίες προήλθαν, θα ενισχύεται με τον τρόπο αυτό από τη χώρα υποδοχής η επανένταξή τους, πράγμα που θα δείχνει παράλληλα και το σεβασμό προς τη γλώσσα τους και προς τους ίδιους. Ταυτόχρονα, όμως, οι ίδιοι θα λειτουργούν ως πρεσβευτές της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού τον οποίο θα γνωρίζουν σε πάρα πολύ καλό επίπεδο.

Δ) Έχει συμφέρον η ελληνική πολιτεία από το μέτρο αυτό για το λόγο ότι οι αλλοδαποί που κατοικούν στην Ελλάδα αποκτούν την εντύπωση ότι η χώρα υποδοχής δεν παραβλέπει το δικό τους πολιτισμό και τη δική τους γλώσσα την οποία τοποθετεί δίπλα στην ελληνική ως ισότιμη και το δικό τους πολιτισμό ως ισότιμο με τον ελληνικό. Η ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στην ελληνική κοινωνία δεν επιτυγχάνεται με την προσπάθεια αφομοίωσής τους, αλλά με δείγματα σεβασμού στη ιδιαιτερότητά τους σε βασικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά των ατόμων εκ μέρους της ελληνικής πολιτείας, όπως είναι η πολιτισμική και γλωσσική ιδιαιτερότητά τους.

3.3 Ποτέ ένας εκπαιδευτικός είναι διαπολιτισμικά έτοιμος;

Αφού σκιαγραφήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο τι πρέπει κατά την άποψή μας να γνωρίζει ο εκπαιδευτικός για να είναι διαπολιτισμικά επαρκής το ερώτημα που τίθεται είναι πότε ένας εκπαιδευτικός είναι διαπολιτισμικά έτοιμος;

Στο ερώτημα αυτό μπορούμε να απαντήσουμε αν καταγράψουμε τι πρέπει να γνωρίζει ο εκπαιδευτικός θεωρητικά για το σκοπό αυτό και ποιες δεξιότητες θα έπρεπε να έχει αποκτήσει για να είναι διαπολιτισμικά έτοιμος και να μπορεί απρόσκοπτα να ασκήσει το έργο του σε αντίστοιχες ομάδες τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Αφού οι εκπαιδευτικοί αποκτήσουν την ανάλογη γνώση στα κοινά μαθήματα αλλά και στα αντίστοιχα μαθήματα για την Ελλάδα και το εξωτερικό όπως αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο θα διαθέτουν το ανάλογο θεωρητικό και επιστημονικό υπόβαθρο ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι διαθέτουν την απαιτούμενη Διαπολιτισμική επάρκεια στους διάφορους χώρους της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Απομένει, λοιπόν, να ασκηθούν στο πρακτικό μέρος της θεωρητικής τους εκπαίδευσης που είναι η πρακτική άσκηση στη διδασκαλία της γλώσσας και του Πολιτισμού, ειδική διδακτική, δηλαδή, της γλώσσας ως δεύτερης ή ξένης.

Ο εκπαιδευτικός πρέπει να γνωρίζει την εφαρμογή των διαφόρων μεθόδων διδασκαλίας για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας, τα σχετικά αναλυτικά προγράμματα και τις σχετικές νομοθεσίες τόσο για τους αλλοδαπούς της Ελλάδας όσο και τη νομοθεσία καταρχήν της Ελλάδας για τους ομογενείς του εξωτερικού.

Παράλληλα είναι αναγκαίο να αποκτήσουν γνώσεις για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση των χωρών διαβίωσης των ομογενών ανά την υφήλιο, αφού οι διάφορες χώρες ασκούν διαφορετικές πολιτικές σχετικά με το θέμα των ξένων γλωσσών στη χώρα τους αλλά και διαφορετικές πολιτικές σχετικά με τις γλώσσες μεταναστών σε αυτές.

Η γνώση του σχολικού περιβάλλοντος τόσο για τους αλλοδαπούς στην Ελλάδα και κατ' επέκταση στο ελληνικό σχολείο και στις διάφορες μορφές του, τους τρόπους ή τα οργανωτικά σχήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας για ένταξή τους στις κανονικές τάξεις όσο και στο εξωτερικό, στην ομογένεια στις διάφορες χώρες αλλά και σε διάφορες κατηγορίες και προγράμματα που εφαρμόζονται για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού είναι μερικά μόνο παραδείγματα.

Πέρα από αυτό, αν θέλουμε να ασκήσουμε και πολιτική για τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού θα πρέπει να γνωρίζουν τους φορείς εκείνους του εξωτερικού, πέρα από την υποχρεωτική εκπαίδευση, που ασχολούνται με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού, όπως για παράδειγμα πανεπιστημιακά τμήματα, λαϊκά πανεπιστήμια, άλλους φορείς καθώς και τις μεθόδους διδασκαλίας κ.λ.π.

Με δεδομένο, όμως, το γεγονός της ανεπάρκειας των εκπαιδευτικών στο χώρο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και για το λόγο ότι στα εκπαιδευτικά προγράμματα των Παιδαγωγικών Τμημάτων δεν προσφέρεται το σύνολο της απαιτούμενης για την επάρκεια τους εκπαιδευτικής κατάρτισης παρά μόνο μεμονωμένο μέρος της που σε καμιά περίπτωση δεν καλύπτει όλο το φάσμα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και της διδασκαλίας της ελληνικής ως

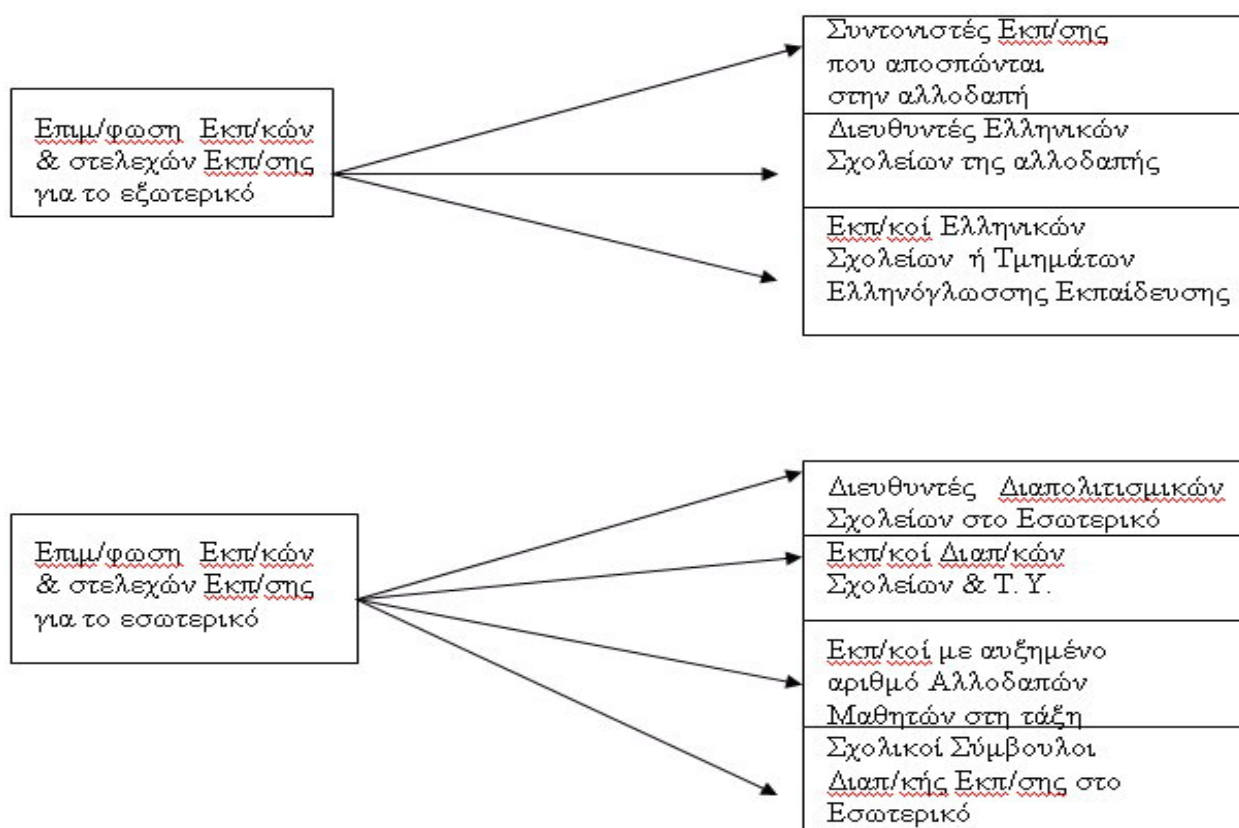
δεύτερης ή ξένης γλώσσας, απαιτείται η αλλαγή των προγραμμάτων των αντίστοιχων τμημάτων και η διαμόρφωσή τους, έτσι ώστε να μπορούν ανταποκριθούν στον τομέα αυτό.

Μία άλλη πρόταση είναι η ίδρυση νέων φορέων στα πλαίσια των Παιδαγωγικών Τμημάτων ή άλλων συναφών με τη γλώσσα και τον πολιτισμό τμημάτων που θα έχουν ως στόχο εκτός από τη θεωρητική κατάρτιση των εκπαιδευτικών στο χώρο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης την ανάπτυξη δεξιοτήτων και γνώσεων. Με τον τρόπο αυτό οι εκπαιδευτικοί και τα στελέχη εκπαίδευσης του διαπολιτισμικού χώρου θα αποκτούν τα απαραίτητα προσόντα ώστε να είναι διαπολιτισμικά έτοιμοι να ανταποκριθούν στο έργο τους τόσο στην Ελλάδα, για την ένταξη των αλλοδαπών και των μειονοτικών πληθυσμών στην ελληνική κοινωνία, όσο και στο εξωτερικό, στους ομογενείς για τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού από τη μια και τη διάδοσή της στους αλλοδαπούς του εξωτερικού από την άλλη.

Η αρμοδιότητα αυτή για την απόκτηση διαπολιτισμικής επάρκειας αλλά και διαπολιτισμικής ετοιμότητας των εκπαιδευτικών και των στελεχών της θα μπορούσε να ενταχθεί στα ανά την χώρα Διδασκαλεία, τα οποία διαθέτουν τις απαραίτητες διοικητικές δομές και μπορούν να καταρτίσουν και να υλοποιήσουν για το σκοπό αυτό ειδικά προγράμματα.

Ανεξάρτητα από το ποιος φορέας θα αναλάβει την υλοποίηση αυτών των προγραμμάτων, θα πρέπει να τα προσαρμόσει κυρίως στο πρακτικό μέρος των θεματικών που αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Παράλληλα, θα πρέπει να μεριμνήσει ώστε να παρέχουν ειδική εκπαίδευση, εκτός από τους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν στα σχολεία της Ελλάδος την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό σε αλλοδαπούς και στους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό στους ομογενείς του εξωτερικού, και σε όλα τα στελέχη που ασχολούνται με το χώρο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, δηλαδή διευθυντές, ειδικά σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, συντονιστές εκπαίδευσης και διευθυντές σχολείων του εξωτερικού, σχολικούς συμβούλους του εσωτερικού σύμφωνα με το παρακάτω Διάγραμμα[vi].

Διάγραμμα 1: Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

Το ίδιο πρέπει να συμβεί και για εκείνους που αποσπώνται και καλούνται να προσφέρουν εκπαιδευτικό έργο σε σχολεία του εξωτερικού και σε εκείνους που αποσπώνται σε διάφορες μορφές διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού σε αλλοδαπούς, στις διάφορες μορφές σχολικής εκπαίδευσης σε ελληνικά σχολεία και σε άλλους φορείς .

Πέρα απ' αυτό η ελληνική πολιτεία πρέπει να καταρτίζει ειδικό πρόγραμμα το οποίο θα κοινοποιείται σε όλους τους εκπαιδευτικούς που ενδιαφέρονται να αποσπαστούν στο εξωτερικό και θα είναι ξεχωριστό για την κάθε μια χώρα στην οποία πρόκειται η πολιτεία να αποσπάσει εκπαιδευτικούς. Αυτό γιατί οι εκπαιδευτικοί θα μπορούν να επιλέγουν και να προετοιμάζονται ανάλογα για τις χώρες στις οποίες επιθυμούν να αποσπαστούν.

Αυτό σημαίνει ότι κατά τη διάρκεια της πρακτικής άσκησης τους στην Ελλάδα και μετά το πέρας της θεωρητικής κατάρτισης θα πρέπει να γίνεται δυνατή η επίσκεψη των ομάδων αυτών στις αντίστοιχες χώρες του εξωτερικού για ενημέρωση, έτσι ώστε να έχουν τη δυνατότητα απόκτησης προσωπικών εμπειριών από αυτό που τους περιμένει.

Με τον τρόπο αυτό οι εκπαιδευτικοί αλλά και τα στελέχη της εκπαίδευσης που προορίζονται για αυτούς τους στόχους θα είναι σε θέση να ανταποκριθούν σε ένα πολύ προχωρημένο επίπεδο από την αρχή (ενώ μέχρι τώρα μόνο όταν περνά η πενταετία και πρέπει να επιστρέψουν είναι σχετικά έτοιμοι να προσφέρουν).

Το επίπεδο στο οποίο μπορούν οι εκπαιδευτικοί να είναι αποδοτικοί στο έργο τους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό μπορεί να γίνει κατανοητό αν σκιαγραφήσουμε την προετοιμασία που δέχονται για να προσφέρουν έργο σε αυτά τα σχολεία.

Προετοιμασία των εκπαιδευτικών για να διδάξουν την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό σε αλλοδαπούς στην Ελλάδα

Μετά την ελάχιστη ενημέρωσή τους στα Παιδαγωγικά Τμήματα ή σε σχετικά σεμινάρια διορίζονται στα σχολεία και έχουν να αντιμετωπίσουν τις παρακάτω δυσκολίες: Καλούνται να διδάξουν σε μια ελληνική τάξη στην οποία οι μαθητές σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό είναι αλλοδαποί, σε διαπολιτισμικά σχολεία, σε τάξεις υποδοχής ή σε τμήματα ενισχυτικής. Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις οι εκπαιδευτικοί έρχονται αντιμέτωποι με άλλες γλώσσες και άλλους πολιτισμούς, με μαθητές που δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα και την ελληνική νοοτροπία.

Παράλληλα, δεν διαθέτουν το κατάλληλο διδακτικό υλικό με τα αντίστοιχα βοηθητικά εργαλεία για να ασκήσουν το εκπαιδευτικό τους έργο ώστε και οι ίδιοι να είναι αποδοτικοί και οι μαθητές να μπορούν να ενταχθούν το συντομότερο δυνατό στο ελληνικό σχολείο.

Εκτός από αυτό, όλες οι παραπάνω μορφές διδασκαλίας αποτελούν κάθε φορά εναλλακτική λύση του συνολικότερου εκπαιδευτικού συστήματος αφού σε περίπτωση απουσίας κάποιου εκπαιδευτικού από ελληνική τάξη αφαιρείται ο δάσκαλος από μια από τις παραπάνω μορφές διδασκαλίας.

Προετοιμασία των εκπαιδευτικών και των στελεχών για να διδάξουν την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό στους ομογενείς αλλά και στους αλλοδαπούς του εξωτερικού

Όπως για τους εκπαιδευτικούς του εσωτερικού που διδάσκουν αλλοδαπούς μαθητές έτσι και για τους εκπαιδευτικούς που αποσπώνται στο εξωτερικό η προετοιμασία παραμένει σχεδόν η ίδια με όλες τις ελλείψεις που αναφέρθηκαν παραπάνω. Στην καλύτερη περίπτωση προσφέρεται ένα πενήνήμερο σεμινάριο ενημέρωσης πριν από την αναχώρησή τους για το εξωτερικό.

Όλα τα υπόλοιπα αφήνονται στην τύχη και τον ηρωισμό των εκπαιδευτικών που αποσπώνται στο εξωτερικό για να προσφέρουν εκπαιδευτικό έργο και να διατηρήσουν την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό στους ομογενείς. Εκπαιδευτικοί, δηλαδή, που μπορεί να μην έχουν βρεθεί ποτέ στη ζωή τους στο εξωτερικό, να μη γνωρίζουν καμία ξένη γλώσσα, να μην έχουν καμία ιδέα από διαπολιτισμική εκπαίδευση και διδακτική της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας, καμία ιδέα από διδακτικές μεθόδους κ.λ.π. και καλούνται να προσφέρουν έργο σε μαθητές που εκτός από τη θέλησή τους για μάθηση και διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού δεν μπορούν να προσφέρουν τίποτα άλλο.

Η ελληνική πολιτεία έδειξε πως έχει την πολιτική βούληση και διαθέτει ως ένα βαθμό και τα κονδύλια, τα οποία όμως διαθέτει χωρίς σχεδιασμό, χωρίς στρατηγική, χωρίς οργάνωση, τόσο κοντόφθαλμα, τόσο ανορθολογικά, τόσο αντιπαραγωγικά και αναποτελεσματικά που δεν προσφέρουν στο βαθμό που θα μπορούσαν αλλά και που θα όφειλαν να προσφέρουν στην ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό, στην εικόνα της Ελλάδας και τη διάδοσή τους στο εξωτερικό.

Σημειώσεις

1. Επάρκεια (διδασκαλίας), η βεβαίωση ικανότητας διδασκαλίας, που χορηγείται από ανώτατο κρατικό φορέα (Υπουργείο Παιδείας) σε κατόχους ορισμένων διπλωμάτων σε ορισμένο γνωστικό αντικείμενο (λ.χ. ξένες γλώσσες) και είναι απαραίτητη για τη νόμιμη διδασκαλία του αντικειμένου αυτού. Γ. Μπαμπινιώτης. (1998). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα. Κέντρο Λεξικολογίας, σελ.647
2. ετοιμότητα, η ικανότητα άμεσης αντίληψης των ερεθισμάτων και κατάλληλης αντιδράσεως σε αυτά (ως αποτέλεσμα συνήθως κατάλληλης προετοιμασίας), . Γ. Μπαμπινιώτης. (1998). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα. Κέντρο Λεξικολογίας, σελ.686
3. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Οδηγός Σπουδών 2003-2004, σελ.34

4. δόκιμος-η-ο,1. που η αξία του δοκιμάστηκε και επιβεβαιώθηκε, που έχει αναγνωρισμένη αξία ή ικανότητα.2. μαθητευόμενος, Ε. Κριαράς (1995).Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας. Αθήνα. Εκδοτική Αθηνών, σελ.388
5. Γεωργογιάννης Π.(υπό έκδοση) Η ανάγκη μετασχηματισμού του Διδασκαλείου και η επιμόρφωση του εκπαιδευτικού στο: Κ. Βρατσάλης (επιμ.) *Κείμενα για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*. (Πρακτικά Συνεδρίου «Επιμόρφωση Δασκάλων», Ρόδος, 26-27 Σεπτεμβρίου 2003, Αθήνα, Ατραπός)
6. Γεωργογιάννης Π.(υπό έκδοση) Η ανάγκη μετασχηματισμού του Διδασκαλείου και η επιμόρφωση του εκπαιδευτικού στο: Κ. Βρατσάλης (επιμ.) *Κείμενα για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*. (Πρακτικά Συνεδρίου «Επιμόρφωση Δασκάλων», Ρόδος, 26-27/9/2003, Αθήνα, Ατραπός)

Βιβλιογραφία

- Γεωργογιάννης Π.(υπό έκδοση) Η ανάγκη μετασχηματισμού του Διδασκαλείου και η επιμόρφωση του εκπαιδευτικού στο: Βρατσάλης Κ. (επιμ.) *Κείμενα για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*. (Πρακτικά Συνεδρίου «Επιμόρφωση Δασκάλων», Ρόδος, 26-27 Σεπτεμβρίου 2003, Αθήνα, Ατραπός)
- Κριαράς Ε. (1995).Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας. Αθήνα. Εκδοτική Αθηνών
- Μπαμπινιώτης Ε. (1998). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα. Κέντρο Λεξικολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Οδηγός Σπουδών 2003-2004.